

ÜNİTE 6

Dış Politika Analizi

Dış Politika: Tanım ve Amaçlar

Devletlerin, diğer devletlerle olan ilişkilerinde aldıkları kararlar ve eylemlerin tümü, dış politika olarak ele alınmaktadır.

Dış politika çalışmaları genellikle iki farklı kavramın incelenmesini gerektirmektedir. Bunlardan ilki dış politika süreci diğeri ise dış politikadır. Dış politika süreci, bir devletin dış politikasını oluştururken ve uygularken geçtiği aşamaların tümünü ifade etmektedir. Her devletin dış politika süreci diğerlerinden farklı olabilir.

Dış politika, dış politika sürecinin bir çıktısıdır. Dış politika “bir devletin, kendi sınırları dışındaki çevreyle olan etkileşimi ve bu etkileşimi yürütmek için benimsediği politikaların toplamı”, “devletlerin uluslararası sistemdeki faaliyetlerine rehberlik etmek amacıyla kullandıkları stratejiler” ya da “devletlerin faaliyetlerinin altında yatan genel eğilim ve prensipler” olarak tanımlanabilir.

Devletlerin dış politika çıktıları, büyük ölçüde, karar vericilerin kişisel özelliklerinden, içinde bulunulan toplumdan, ülkenin siyasi rejiminden, içinde faaliyet gösterilen uluslararası ve küresel ortamdan etkilenirler. Bu faktörler farklı analiz türlerinden etkilenir. Bireysel ve devlet düzeyleri, dış politikalarının karşılaştırılması dış politika analiz türlerindedir. Karşılaştırmalı dış politika analizleri, aynı tür toplumlara ya da siyasi rejimlere sahip ülkelerin, dış politika davranışlarının da aynı olup olmadığının araştırılması amacı güden çalışmalardır. Bu çalışmalar genellikle devletlerin, büyüklük, zenginlik ve rejim türü gibi üç özelliği üzerinde durur. Siyasi kültür ve tarihsel faktörlerin devletlerin dış politikaları üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalara da sıklıkla rastlamak mümkündür. Bir toplumun üyelerinin siyasal sisteme ilişkin tutum ve inançlarının tümü o toplumun siyasi kültürünü oluşturur.

Bir devletin **dış politika amaçları**, öncelikle o devletin yaşamsal, orta dönemli ve uzun dönemli çıkarlarını korumaya yöneliktir.

Yaşamsal Amaçlar: Bir devletin yaşamsal amaçlarının başında, ülke güvenliği, ekonomik güç ve siyasi bağımsızlık gelmektedir. Dış politika bu amaçlara hizmet eden bir araç olarak kullanılmaktadır.

a. Güvenlik: Devletler ulusal güvenliklerine karşı oluşabilecek iç (ayaklanma, ayrılıkçılık, devrimler, darbeler gibi) ve dış (silahlı saldırı, işgal gibi) tehditlere karşı pek çok tedbir almaktadırlar. Bu tedbirler, bir ülke için coğrafi tehditler, fikir ve ideolojilerine yönelik tehditler ve toplumlara yönelik tehditlere karşı alınıyor olabilir.

b. Ekonomik güç: Ekonomik faktörler iki açıdan önemlidir. Birincisi, ekonomik güç, ulusal güce katkı yapan en önemli faktörlerden birisidir. İkincisi, ekonomik güç refahın kaynağıdır. Ekonomik gelişmenin ve sanayileşmenin düzeyi, devletin dış politika amaçlarını belirlemede ve bu amaçları gerçekleştirmede önemli bir faktördür.

Gelişmiş ülkelerin ulusal çıkarları çoğunlukla kendi sınırlarını da aşan çıkarlardır. Bilimsel ve ekonomik olarak gelişmiş devletler nükleer veya diğer kitle imha silahlarını geliştirerek, uydu, iletişim, bilişim gibi teknolojik araçları kullanarak çıkarlarını korumayı amaçlarlar. Bu araçların da ekonomik gelişmişlik düzeyine bağlı olduğu açıktır.

Ekonomik kaygılar devletlerin dış politika gündeminde üst sıralara yükselmeye başlamıştır. Hatta bazı yazarlar, jeoekonominin, jeopolitiğin yerini almaya başladığını iddia etmektedirler. **Jeoekonomi**, ulusal ekonomileri inceleyen ve ülkelerin coğrafyası ile ekonomik gücü arasında bağlantı kuran bir bilimdir. Ekonomik olarak zayıf devletler de dış politikada genellikle bağımlı oldukları zengin devletlerin isteklerine göre hareket etmek zorunda kalmaktadırlar. Ekonomik faktörlerin dış politika açısından diğer bir önemi de devletlerin gittikçe kendi halklarının refahını artırma isteklerinden kaynaklanmaktadır. Refah devleti, vatandaşların refahını, ekonomik ve sosyal esenliklerini korunması ve teşvik edilmesini birincil öncelik olarak kabul eden devlettir.

c. Siyasi Bağımsızlık (Otonomi, Özerklik): Bir devletin kendi iç ve dış politikasını, hiçbir etkiye maruz kalmadan oluşturabilmesi ve uygulayabilmesi, kendi çıkarlarını, amaçlarını ve eylemlerini, başka bir devletin etkisi, zorlaması ve yönetimi olmadan belirleyebilmesi demektir. Uluslararası sistemde devletler yasal olarak eşitegemen sayılmaktadır. Fakat uygulamada devletlerin askeri, siyasi ve ekonomik yönden eşit olmadıkları da bir gerçektir.

Devletlerin siyasi bağımsızlıklarını devam ettirmelerinin en önemli araçları, askeri, bilimsel ve ekonomik güçlerini arttırmak, dış ülkelere ve kaynaklara bağımlılıklarını azaltmaktır. Devlet egemenliği üzerindeki kısıtlamalar devletlerin antlaşmalar yoluyla gönüllü olarak kabul ettikleri kısıtlamalar olabileceği gibi (örneğin Avrupa Birliği'ndeki uluslarüstücülük), teknolojik gelişmelere bağlı olarak devletlerin rızaları dışında da ortaya çıkan kısıtlamalar da olabilir.

Orta Dönemli Amaçlar: Devletlerin orta dönemde ulaşmaya çalıştıkları amaçların başında, devletin uluslararası sistemde statüsünü ve prestijini güçlendirmek ve korumak gelmektedir. Günümüzde devletlerin askeri güç gösterileri, bilim ve teknolojiye liderlik çabaları prestij kazanma amaçlarına hizmet etmektedirler. Devletlerin kültürel ve sportif faaliyetleri de ulusal prestiji artırma amacı olarak kullanılmaktadır. Devletler dünyaca saygın Edebiyat Ödülleri, Dünya Kupası ve Olimpiyat Oyunları gibi organizasyonlarda başarılı olabilmek için çok büyük yatırımlar yapmakta ve Olimpiyatlara ev sahipliği yapmak için de kıyasıya rekabet etmektedirler.

Uzun Dönemli Amaçlar: Devletlerin uzun dönemli dış politika amaçlarının başında kendi inanç sistemlerini veya değerlerini yaymak gelmektedir. Devletler bu yolla yumuşak güçlerini artırarak, liderlik rolü üstlenebilir ve sistemde hegemonyasını güce başvurmadan devam ettirebilir. Ekonomik nedenler de, devletlerin kendi değerlerini diğerlerine benimsetme nedeni olabilir.

Devletlerin Dış Politika Stratejileri

Devletler, dış politikalarını belli stratejiler etrafında şekillendirirler. Bu dış politika stratejileri, güvenlik ve ekonomik stratejilerdir.

Devletlerin Güvenlik Stratejileri: Devletler güvenliklerini sağlamak için pek çok stratejiye başvururlar. Bu stratejiler ya güvenlik zafiyetlerini ya da algılanan tehditleri azaltmak amacıyla yönelik olabilir.

Yalnızlık(İzolasyonizm): Devletlerin kendilerine yönelen tehditleri azaltmak veya ortadan kaldırmak amacıyla, diğerlerinin işlerine karışmama ya da başka devletlerle askeri ittifaklar yapmama ilkelerine dayanan bir stratejidir. Geçmişte coğrafi özellikler devletlerin yalnızlık politikası izlemesini kolaylaştırırken, günümüzde küreselleşme ve teknolojik gelişmeler devletleri her geçen gün karşılıklı bağımlı hale getirmektedir.

Kendi Kendine Yeterlilik: Bazı yönleri ile yalnızlık politikasından ayrılmaktadır. Bir devletin kendi silahlanmasını sağlayarak potansiyel düşmanları caydırma amacı güder. Bu tür stratejiyi uygulayan devletler, hiçbir askeri ittifaka katılmazlar ve kendi askeri kapasitelerini artırma yoluna giderler.

Tarafsızlık ve Bağlantısızlık: Tarafsızlık, bir devletin diğer devletler arasındaki çatışmalara katılmamasına veya çatışmada taraf olmamasına olanak sağlayan hukuki ve siyasal durumdur. "Tarafsızlık, iki ya da daha çok devlet arasındaki savaşta bir devletin savaşanlara yardım etmemek ve savaşın dışında kalmak suretiyle elde ettiği siyasal ve hukuksal durumdur". Tarafsız devletten farklı olarak sürekli tarafsız devlet, diğer tüm devletler gibi bağımsız ve egemen bir devlettir ancak savaş zamanında çatışmalara taraf olmama yanında, barış zamanında da ittifak antlaşmalarına katılmama yükümlülüğü altındadır.

Bağlantısızlık, tarafsızlıktan farklı bir kavramdır ve ilk olarak bir grup Üçüncü Dünya ülkesinin 1950'li yıllarda Doğu ve Batı blokları arasındaki Soğuk Savaş rekabeti karşısındaki tutumlarını belirtmek için kullanılmıştır. Liderliğini Mısır, Hindistan ve Yugoslavya'nın yaptığı bu ülkelerin bağımsızlıkları ve egemenliklerinde bir kısıtlama söz konusu olmamıştır.

İttifaklar: Bir grup devletin, belli diğer devlete veya devletler grubuna karşı oluşturdukları, üyelerinin güçlendirilmesi ya da güvenliklerinin sağlanması amacıyla yönelik ve resmi olarak kurulmuş topluluklardır. Soğuk Savaş Döneminde kurulan NATO ve Varşova Paktı güç dengesini sağlama amacıyla kurulmuş bu tür askeri ittifaklardır.

İttifakların üye ülkelere güvenlik açısından, saldırganları caydırma, üye devletlerin savunma gücünü artırma, düşmanın yalnızlaştırılması gibi olumlu işlevleri vardır.

İttifaklar:

- Yayılmacı emellere sahip üyelerin saldırgan politikalar izlemesini kolaylaştırabilir.
- Rakip devletleri kışkırtarak karşı ittifakların kurulmasına neden olabilir.
- Tarafsız devletleri de tehdit ederek herhangi bir tarafa katılmaya zorlayabilir.
- İttifak üyeliği devamlı olarak değişebilir bu da sistemi istikrarsızlaştırır.
- Üyelerden birinin bireysel ve saldırgan tavrı ittifakı topyekun savaşa sürükleyebileceği için kontrol önemlidir.

Devletlerin Ekonomik Stratejileri: Devletler ekonomik stratejiler kullanarak refah düzeylerini artırmaya çalışırlar ve farklı stratejiler kullanırlar. Çoğu zaman ekonomik çatışmalar da bu nedenle yaşanmaktadır.

Otarsi: Devletlerin sanayileşme öncesi çağlarda kullandıkları stratejilerden biridir. Günümüzde faydalı bir strateji değildir. Ekonomik olarak kendi kendine yeterlilik anlamına gelir ve diğer ülkelere olan bağımlılığı en aza indirmeyi amaçlar.

Korumacılık: Temel amacı yerli sanayinin güçlendirilmesi ve onların uluslararası rekabette korunmasıdır. Her ülke tarafından farklı şekillerde uygulanmaktadır.

Devletlerin yerli sanayilerini koruma politikalarının nedenleri:

- Korumacılık, önemli yerli sanayilerin talepleri doğrultusunda uygulanabilir.
- Devletler, yeni kurulan sektörleri, uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek düzeye gelinceye kadar korurlar (bebek endüstri tezi)
- Devletler, yerli sanayilerini değişen piyasa koşullarına uyum sağlamak amacıyla geçici bir süre koruyabilirler.
- Devletler, ulusal savunma için gerekli gördükleri sanayileri koruma altına alabilirler.
- Devletler, kendi sanayilerini yabancı firmaların talancı etkisinden korumak için strateji geliştirebilirler. Büyük firmalar, küçük firmaların rekabet edemeyeceği ölçüde düşük fiyat belirleyebilirler. Bu stratejiye dumping denir. Büyük firmalar monopol olmayı amaçlar. Monopol, bir malın üretiminin yalnızca bir firma tarafından yapılması ya da bütün piyasaya sadece bir firmanın hakim olmasıdır. Monopol piyasanın oluşması için firmanın ürettiği malın ikame edilemez olması gerekir.

Devletler korumacı politikalarını uygulamak amacıyla tarife adı verilen vergiler, kotalar, teşvikler gibi araçlardan yararlanırlar.

Serbest Ticaret: Uluslararası ticaretin serbestleşmesi uzun süredir tartışma konusudur. Merkantilizm teorisi, ticaretin amacının, ülkenin kendi refahını artırmak ve kendi endüstriyel tabanını oluşturmak olduğunu savunur. Liberallere göre ise ticaretin amacı, toplam refahın artırılmasıdır ve bu da ancak karşılaştırmalı üstünlükler prensibine bağlı kalınarak artırılabilir. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi, devletlerin göreceli olarak etkin bir şekilde ürettiği malların üretimine ve ihracatına yoğunlaşması gerektirdiğini savunur. Bu prensibin uygulanması, ticaretin serbest olması koşuluna bağlı olduğu için, Liberaller uluslararası serbest ticareti savunur. II. Dünya Savaşından sonra ABD, uluslararası ticaret rejimleri kurmaya çalışmıştır. Dünya Bankası (IMF) ve GATT rejimi bunun örnekleridir. GATT, 1947 yılında Bretton Woods Kurumu olarak oluşturulan ve liberal uluslararası ticaret rejiminin yerleştirilmesi sorumluluğunu üstlenen rejimdir. GATT, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşmasının İngilizcesinin kısaltılmış halidir. Marksistler, serbest ticareti reddetmektedir.

Ekonomik Koalisyonlar: Devletler zaman zaman ekonomik çıkarlarını korumak adına iş birliği yapabilirler. Geçmişte az gelişmiş ülkeler tarafından oluşturulmuşlardır. 77'ler Grubu (günümüzde sayıları 125 ülkedir), BM'ler genel kurulu ve UNCTAD'da ekonomik çıkarlarını korumak adına etkin bir politika izlemişlerdir.

Karteller: Bir malın üreticileri veya tüketicilerinin, o malın dünya piyasasındaki fiyatını etkilemek amacıyla bir araya gelerek oluşturdukları ortaklıktır. Bu kartellerin en bilineni Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'dür (OPEC).

Bölgesel Serbest Ticaret Antlaşmaları (Serbest Ticaret Alanları): Bir grup devletin bir araya gelerek kendi aralarındaki ticaret engellerini kaldırmalarıdır. Bu oluşumların en başarılısı 1957 Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Birliği'dir. Bir diğer başarılı örnek ise, ABD, Meksika ve Kanada'nın 1994 yılında kurdukları NAFTA'dır.

Devletlerin Dış Politika Araçları

Devletler, dış politika stratejilerini uygulamak amacıyla dış politika araçlarından yararlanabilirler.

Diplomasi: Devletler dış politika amaçlarına ulaşmak ve çıkarlarını korumak amacıyla, düşüncelerini, eylemlerini veya davranışlarını değiştirmek veya pekiştirmek istedikleri devletlerle şiddete başvurmadan, diplomasi yoluyla ve yazılı ve görsel medya, uluslararası toplantılar, uluslararası örgütler, basın açıklamaları vb. araçlar kullanarak iletişim kurarlar.

Propaganda: Günümüzde karar vericiler ve diplomatlar, çeşitli propaganda araçları kullanarak, kendi ülke vatandaşları kadar diğer ülke vatandaşlarının, özellikle o ülkedeki farklı etnik veya dini grupların ya da baskı gruplarının düşünce ve davranışlarını etkilemeye çalışırlar. Propagandaların temel amacı, o ülke vatandaşlarının kendi hükümetlerine baskı yapmasını ve böylece o ülkenin düşünce ve davranışını arzu edilen yönde değiştirmesini sağlamaktır.

Ekonomik Ödüller ve Yaptırımlar: Özellikle zengin ülkeler, ekonomik veya siyasi nedenlerle ekonomik kaynaklarını sıklıkla bir dış politika aracı olarak kullanabilirler. Devletler uluslararası ekonomik işlemleri manipüle ederek, hedef ülkelerin davranışlarını değiştirmeye çalışırlar. Ekonomik yaptırımlar cezalandırma ya da ödüllendirme yöntemleri şeklinde olabilir.

Bu yöntemler:

- Tarifeler: Devletlerin bir ülkeden aldıkları mallar üzerine koydukları vergilerdir.
- Kotalar: Bir ülkenin başka bir ülkeden aldığı malların miktarına getirdiği kısıtlamadır.
- Boykot: Ülkeler, sorun yaşadıkları bir ülkeden ithal ettikleri mal/malların alımını durdurmasıdır.
- Ambargo: Devletler, kendi şirketlerinden ambargo konulan ülke ile olan tüm ekonomik ilişkilerini durdurmasını isteyebilir ve o ülkeyle ticaret yapılmasını suç kapsamına alabilir.
- Borç ve Krediler: Ülkelerin, zengin ülkelere ya da uluslararası finans kuruluşlarından almak durumunda oldukları borçların veya kredilerin verilmesi ya da durdurulmasıdır.
- Kara Liste: Bazı ülkeler, hedef ülke ile ticaret yapan yabancı firmaları kara listeye alarak bu firmalarla alışveriş yapmayı kesmesidir.
- Mal Varlığını Dondurma: Başka ülkelerde mal varlığı edinen ülke ya da şirketlerin mal varlığının dondurularak o ülke üzerinde etki kurulmasıdır.

Gizli Eylemler ve Silahlı Müdahale: Gizli eylemler, hedef ülke içinde siyasi karışıklık yaratmak, terörist grupları desteklemek ya da kendi ülkesinde bu grup üyelerini eğitmekten, askeri darbeleri organize etmeye kadar pek çok faaliyeti kapsamaktadır. Diplomasi gibi

araçlar işlevsel olmadığında ülkeler, doğrudan askeri müdahaleye başvurabilirler. Bu müdahaleler tek bir devlet veya bir koalisyon tarafından da başlatılabilir.

Dış Politikayı Etkileyen Faktörler

Bireysel Düzey Faktörler: Siyasi liderlerin bilişsel durumları, inançları, ideolojileri, değerleri ve kişilik özellikleri gibi faktörleri kapsamaktadır ve liderlerin dış politika tercihlerini ve dış politika uygulamasını etkilemektedir.

Devlet/Toplum Düzeyi Faktörler: Devletlerin dış politika uygulamalarını etkileyen özellikleri,

Coğrafi ve Topografik Faktörler: Bir devletin jeo-stratejik konumu, sahip olduğu doğal kaynaklar, topraklarının verimliliği ve iklimi ülkenin gücünü olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilir.

Ulusal Özellikler: Devletlerin büyüklüğü, nüfusu, ekonomik performansı ve ekonomik gelişmişlik düzeyi de dış politikada önemli olan faktörlerdir.

Rejim Türü: Bir ülkenin demokratik ya da otoriter bir rejime sahip olması, dış politika süreçlerini etkiler. Demokratik rejimler genelde fren-denge sistemine sahiptirler ve dış politika sürecinde pek çok aktör rol oynar. Otoriter ülkelerde ise, liderler dış politika karar alma sürecinde çok daha fazla hareket serbestisine sahiptirler.

Kamuoyu, Baskı Grupları ve Medya: Kamuoyunun dış politika üzerindeki etkisi, kamunun konu hakkındaki bilgisine ve dış politika konusunun niteliğine göre farklılık göstermektedir. Yazılı ve görsel medya, azınlık içinden çıkan kanaat önderlerini, ülke içindeki baskı gruplarını, sivil toplum örgütlerini etkileyerek, kamuoyu oluşturmada ve devletlerin dış politikalarını etkileyebilmektedir. Örneğin dış politika literatüründe 'CNN etkisi' kavramlaşmıştır.

Sistemik Faktörler: Devletlerin dış politikaların etkileyen sistemik faktörler, sistemdeki güç yapısı (örneğin büyük devletlerin küçük devletler üzerindeki yaptırımını), uluslararası örgütler (BM gibi), uluslararası ekonomik sistemin yapısıdır (AB ve Dünya Ticaret Örgütü gibi).

Dış Politikada Karar Alma Modelleri

Dış politika süreci karar alma sürecidir. Dış politika analizlerinde karar alma modelleri:

Rasyonel Karar Alma Modeli: Devletlerin, belli amaçlara ve seçeneklere sahip yekpare birimler oldukları kabul edilir ve karar vericilerin karar alma sürecinde faydamaliyet analizi yaparak faydası en yüksek, maliyeti ise en az politikayı benimseyecekleri varsayılır. Rasyonel bir karar için;

Problemin tanınması ve tanımlanması,

- Amaçların belirlenmesi,
- Bu amaçları önem sırasına koyma,

- Amaçlara ulaşmada alternatif stratejileri belirleme,
- Her bir alternatifin olası sonuçlarını araştırma,
- En az maliyetle en iyi sonucu doğuracak politikayı seçme gibi aşamaların geçirilmesi gerekir.

Rasyonel karar alınmasını engelleyen faktörler ise:

- Alternatif dış politika eylemlerinin fayda ve maliyetlerindeki belirsizlikler,
- Karar vericilerin aynı anda çakışan kararlara sahip olmaları,
- Karar verme sürecinde etkili olan diğer birey ve devlet kurumlarının farklı amaçlara sahip olması,
- Karar vermek durumunda olan küçük grupların üyelerinin bireysel düşüncelerini söylemekten ya da sorumluluk almaktan kaçınmaları Grup Düşüncesine neden olmakta, alternatif eylem planları değerlendirilememekte ve irrasyonel kararlar alınmamaktadır.

Kurumsal/Bürokratik Model: Rasyonel modelin eksikliklerinden yola çıkılarak geliştirilmiş bir modeldir.

Kurumsal karar alma modeli, karar vericilerin amaçları ve alternatif eylemleri belirleme aşamalarını, karar alma sürecindeki kurumlara bırakmalarıdır. Dışişleri Bakanlığı gibi kurumlar, pek çok dış politika kararını standart faaliyet prosedürlerine uygun olarak almaktadırlar. Bu prosedürler, belli dış politika durumları karşısında izlenen standart davranışları belirtmektedir. Kurumsal modele göre, bir devlet günlük olarak pek çok dış politika sorunu ile karşılaşmaktadır ve karar vericilerin bu durumların her birini değerlendirme olanağı bulunmamaktadır.

Bürokratik model, çoğu dış politika kararının, farklı çıkarlara sahip bürokratlar arasındaki mücadele sonucunda belirlendiğini savunmaktadır. Bu modele göre farklı devlet kurumlarını temsil eden bürokratlar, dış politika kararlarının kendi bireysel ya da temsil ettikleri kurumun çıkarlarına uygun olarak alınması için mücadele verirler. Sonuçta alınan karar, karar alma sürecinde etkin kurum ve bürokratların çıkarlarını yansıtmaktadır.